

УДК 364-78(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2021.6.7>

Олександр ПОПОВ

кандидат педагогічних наук, асистент кафедри педагогіки та соціальної роботи, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, вул. Михайла Коцюбинського, 2, м. Чернівці, Україна, 58012

ORCID: 0000-0002-7135-0476

Бібліографічний опис статті: Попов, О. (2021). Теоретико-методологічні підходи до здійснення соціальної роботи з місцевими громадами в Польщі. *Ввічливість. Humanitas*, 6, 44–50, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2021.6.7>

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ЗДІЙСНЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З МІСЦЕВИМИ ГРОМАДАМИ В ПОЛЬЩІ

Статтю присвячено аналізу сучасних теоретико-методологічних підходів до здійснення соціальної роботи з місцевими громадами в Польщі. Дослідження, результати якого представлено у статті, здійснювалося на базі Вроцлавського університету (Польща) у формі так званого «desk research» та передбачало здійснення компаративного аналізу українських і польських нормативно-правових актів, наукових публікацій, офіційних вебсайтів урядових установ та організацій, громадських організацій, соціальних служб тощо.

Констатовано наявність термінологічних розбіжностей у польській науковій думці щодо визначення третього з «класичних» методів соціальної роботи. Так, до найчастіше вживаних термінів належать «середовищна соціальна робота», «організація місцевих громад», «робота з місцевими громадами». Для уникнення термінологічної плутанини прийнято рішення про їх використання в межах статті як синонімічних.

З'ясовано, що сучасна соціальна робота з місцевими громадами в Польщі бере свої витоки від американських та західноєвропейських джерел. Визначено й охарактеризовано основні теоретико-методологічні підходи до здійснення середовищної соціальної роботи, які були розроблені безпосередньо в Польщі, зокрема: Модель організації місцевої громади, Модель центрів локальної активності, Програми локальної активності. З оперттям на ці підходи у країні створюються різноманітні локальні варіації соціальної роботи з місцевими громадами. Вказано на наявність критичних поглядів на імплементацію всіх зазначених підходів насамперед через обмеженість їх середовищного впливу, необхідність існування певного вихідного рівня самоорганізації громади тощо.

З огляду на більш широке та тривале впровадження у практику діяльності польських соціальних служб наведених теоретико-методологічних підходів до здійснення соціальної роботи з місцевими громадами обґрунтовано доцільність їх детального вивчення для розроблення вітчизняних моделей.

Ключові слова: соціальна робота в Польщі, соціальна робота з місцевими громадами, організація місцевих громад, середовищна соціальна робота.

Oleksandr POPOV

Candidate of Pedagogical Sciences, Assistant Professor at the Department of Pedagogy and Social Work, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, 2, Mykhayla Kotsyubynskoho str., Chernivtsi, Ukraine, 58012

ORCID: 0000-0002-7135-0476

To cite this article: Popov, O. (2021). Teoretyko-metodolohichni pidkhody do zdiisnennia sotsialnoi roboty z mistsevymy hromadamy v Polshchi [Theoretical and methodological approaches to community social work in Poland]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 6, 44–50, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2021.6.7>

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL APPROACHES TO COMMUNITY SOCIAL WORK IN POLAND

The article analyzes contemporary theoretical and methodological approaches to community social work in Poland. The research was carried out at the University of Wroclaw (Poland). Desk research methods were used in order to conduct a comparative analysis of Ukrainian and Polish laws and regulations, scientific publications, official websites of government agencies, non-governmental organizations, social service providers, etc.

Since different terms are used in the Polish-speaking world when addressing community social work (such as “praca środowiskowa”, “organizowanie społeczności lokalnej”, “praca socjalna ze społecznością lokalną”, etc.), it was decided to interpret them within the article as synonymous, so that the terminological confusion would be avoided.

It was found out that contemporary community social work in Poland takes its origins in American and Western European sources. The key theoretical and methodological approaches to community social work, which were developed directly in Poland, are identified and characterized, in particular: Model of local community organization, Model of local activity center, Local activity programs. In addition, various local variations of community social work, which are predominantly the offshoots of the above-mentioned approaches were developed in Poland over the last few years. The article also indicates the presence of critical views on the community social work practice in Poland, primarily due to the fact that models, which are already implemented in the country have a rather limited environmental impact and require a certain initial level of community self-organization, etc.

Given the longer history and wider implementation of Polish models of community social work, it is concluded that their further study is justified. Moreover, it is reasonable to consider Polish experience, while implementing community social work in Ukraine.

Key words: social work in Poland, social work practice with local communities, community organizing, community social work.

Актуальність проблеми. Упродовж останніх кількох років в українській системі соціальної роботи відбуваються досить відчутні зміни, що зумовлені впливом реформи децентралізації, прийняттям нового Закону України «Про соціальні послуги», запровадженням цілої низки стандартів надання соціальних послуг тощо. За таких умов актуальним є вдосконалення наявних та запровадження у практику діяльності вітчизняних соціальних служб якісно нових підходів до реалізації соціальної роботи. На особливу увагу в цьому контексті заслуговують ті з них, які передбачають орієнтацію на соціальне середовище загалом, здійснення соціальної роботи з усією місцевою громадою.

З огляду на те, що ці підходи на сьогодні досить рідко використовуються в Україні, а також з урахуванням того, що спроби імплементації так званого «середовищного» методу соціальної роботи в сусідній Польщі здійснюються ще з 90-х рр. XX ст., обґрунтованим вважаємо вивчення польського досвіду розроблення теоретико-методологічних засад соціальної роботи з місцевими громадами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Соціальна робота у громаді була предметом наукових досліджень низки українських учених. Так, О. Безпалько розробила структурно-функціональну модель організації соціально-педагогічної роботи з дітьми та учнями в територіальній громаді (Безпалько, 2006). Т. Семигіна розкрила теоретичні та правові засади роботи у громаді, визначила специфіку надання соціальних послуг у ній (Семигіна, 2004; Семигіна, 2019). Г. Слезанська описала теорії, моделі та методи соціальної роботи в територіальній

громаді (Слезанська, 2018), разом із В. Поліщук вивчила закордонний досвід соціальної роботи у громаді (Поліщук, Слезанська, 2019). Зарубіжну соціальну роботу у громадах розглядала також А. Попова (Попова, 2019).

Однак концепції соціальної роботи з місцевими громадами, які були розроблені безпосередньо в Польщі, залишаються фактично не вивченими в українській науковій думці.

Метою дослідження є здійснення аналізу сучасних теоретико-методологічних підходів до здійснення соціальної роботи з місцевими громадами в Польщі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Насамперед варто зауважити, що для позначення третього з так званих «класичних» методів соціальної роботи в польській науковій думці використовуються різноманітні терміни, а саме: «середовищна соціальна робота», «організація місцевих громад», «робота з місцевими громадами» тощо. З огляду на те, що пропонується стаття не має на меті здійснення детального термінологічного аналізу, видається раціональним використовувати зазначені терміни в її межах як синонімічні.

Під час опису різноманітних теоретико-методологічних концепцій і підходів до здійснення соціальної роботи з місцевими громадами польські вчені зазвичай звертаються до американських та західноєвропейських джерел.

Власне, спроби адаптації та впровадження закордонного досвіду соціальної роботи з місцевими громадами в Польщі почали здійснювати ще в 1990-х рр. Досить вдалим прикладом такої діяльності став польсько-нідерландський проект «Організація місцевої громади в Польщі» (проект MATRA COP), у межах

якого польською мовою було перекладено публікації щодо роботи з місцевими громадами, автором яких є нідерландський учений Г. Брукман та британські дослідники П. Хендерсон і Д. Томас (Blok, Czekanowski, 2001). Конкретні практичні заходи в межах проєкту були реалізовані в Гданську, Познані та Вжесні (Wódz, Kowalczyk, 2014: 32).

Унаслідок аналізу сучасних закордонних підходів до здійснення соціальної роботи з місцевими громадами польський дослідник Є. Кшишковський дійшов висновку, що з-поміж них найбільше відповідають польським реаліям системні концепції та їх відгалуження (екологічні чи мережеві), а також так звані комплексні підходи, зокрема Комплексні громадські ініціативи – Comprehensive Community Initiatives (Krzyszowski, 2010).

Варто зазначити, що польські дослідники досить інтенсивно працюють також над розробленням власних концепцій соціальної роботи з місцевими громадами. У цьому контексті найбільш доречним прикладом вважаємо Модель організації місцевої громади (далі – МОМГ), творцями якої стали експерти Асоціації центрів локальної активності та Фонду Інституту зв'язків із громадськістю Лабораторії соціальних інновацій Б. Бонбська, М. Дудкевич, П. Йордан, Т. Кажмерчак, Е. Коздровіч, М. Мендель, М. Поплонська-Ковальська, М. Римша та Б. Скушпчак. Цю модель було створено у 2009–2014 рр. у межах реалізації системного проєкту «Створення та розроблення стандартів послуг допомоги та соціальної допомоги» на замовлення Департаменту допомоги й соціальної інтеграції Міністерства праці та соціальної політики Республіки Польща. Пілотна апробація МОМГ здійснювалася з березня 2011 р. по листопад 2012 р. Вона передбачала її тестове впровадження в 52 відібраних закладах соціальної допомоги та 82 соціальними працівниками (Bąbska і in., 2014: 3).

Загалом МОМГ враховує польські традиції середовищної роботи (зокрема, у межах соціальної педагогіки), досвід соціальної роботи з громадами, накопичений здебільшого завдяки діяльності Інституту громадських справ та Асоціації центрів локальної активності, а також відповідні освітні програми польських університетів, які мають стосунок до соціальної роботи з місцевою громадою (Bąbska і in., 2014). Окрім

польських джерел, автори МОМГ також опрацювали низку іноземних теоретико-методологічних концепцій, пов'язаних із середовищною соціальною роботою та розвитком місцевих громад (Bąbska, Rymsza, 2014: 17).

Ключовою особливістю МОМГ є її зорієнтованість на сучасні польські реалії та врахування різних нормативно-правових аспектів, що безпосередньо й зумовлює відносну легкість її імплементації в польській системі соціального забезпечення. Так, для впровадження цієї моделі, на думку її авторів, досить було певним чином змінити структуру закладів соціальної допомоги (Bąbska і in., 2014: 83–85). Варто зазначити, що такі зміни врешті-решт було здійснено з прийняттям у липні 2019 р. Закону про реалізацію соціальних послуг центрами соціальних послуг (Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, 2019).

Базовою ідеєю МОМГ, на переконання її розробників, є припущення про те, що «підтримка, анімація, інтеграція та активізація людей, сімей і груп у конкретній локальній спільноті неможлива без методичного перетворення соціального середовища та послідовного посилення потенціалу місцевої громади» (Bąbska і in., 2014: 11).

У межах окресленої моделі суб'єктами впливу є як територіальні громади (наприклад, гміна, конкретна місцевість, житловий масив чи вулиця тощо), так і категорійні громади (наприклад, люди з інвалідністю, безпритульні та інші групи осіб). Хоча діяльність при цьому спрямовується насамперед на маргіналізовані спільноти або ті з них, щодо яких є ризик соціального відчуження (Bąbska, Rymsza, 2014: 32), проте адресатом діяльності все-таки є громада загалом (Bąbska і in., 2014: 106). Із цього постає, що під час здійснення роботи з конкретною цільовою групою клієнтів необхідно розглядати її лише в контексті залученості в місцеве середовище. Це своєю чергою зумовлює потребу в організації та реалізації діяльності на користь усієї громади, а також необхідність урахування потреб та інтересів інших груп населення (Bąbska, Popłońska-Kowalska, 2012: 49). Зауважимо, що організація місцевої громади, окрім корекційних функцій, виконує також профілактично-просвітницькі завдання (Bąbska і in., 2014: 88–89).

Соціальний працівник як організатор місцевої громади повинен виконувати три основні

професійні ролі: локального аніматора, організатора соціальних мереж та місцевого планувальника. При цьому автори моделі наголошують на тому, що організаторами місцевих громад, окрім соціальних працівників, можуть бути й інші відповідно підготовлені спеціалісти. Більше того, із часом, на їхню думку, цілком доцільним може стати виокремлення самостійної професії організатора місцевих громад (Bańska i in., 2014: 12–14).

Зазначена модель базується на підході емпативності та передбачає одночасне використання двох стратегій мобілізаційної діяльності: активізацію і мобілізацію членів громади для спільної роботи й самопомоги та мобілізацію інституцій і мереж співпраці (Bańska i in., 2014: 20).

Складовими компонентами структури процесу організації місцевої громади є діагностика, активізація, освіта та інтеграція. Однак не варто хибно тлумачити їх як окремі елементи чи послідовні етапи середовищної соціальної роботи, оскільки на практиці вони часто збігаються в часі та доповнюють одна одну (Bańska, Rymsza, 2014: 103).

План дій не повинен відрізнятися залежно від того, з якими громадами здійснюється робота (територіальними чи категорійними), а основними його ознаками є циклічність і повторюваність. Загалом у процесі організації місцевої громади умовно можна виділити шість етапів, зокрема: 1) середовищну діагностику; 2) вибір предмета діяльності та розпізнавання його потреб і потенціалу; 3) знайомство з людьми / установами / організаціями – пошук союзників; 4) створення плану та структури діяльності; 5) реалізацію запланованих заходів; 6) моніторинг та оцінку ефективності дій (Bańska, Rymsza, 2014: 153).

Варто зауважити, що МОМГ, незважаючи на численні позитивні аспекти, пов'язані зі спробами її впровадження в Польщі, також нерідко піддається критиці. Наприклад, К. Вудз констатує, що за змістом вона зазвичай «не виходить за межі традиційного канону середовищної анімації, сформованого в межах соціальної педагогіки», а тому цій моделі, на переконання вченої, не вистачає критичної, соціополітичної перспективи (Wódz, 2013: 59). Дослідниця також зазначила: «Необхідною умовою успіху в роботі з громадою є мінімальний рівень соціальної самоорганізації (соціального капіталу), а там, де

його немає, – робота від основ, тобто використання підходу, який визначається як розбудова потенціалу громади» (Wódz, 2011: 47).

У публікаціях деяких авторів до прикладів соціальної роботи з місцевими громадами в Польщі відносять також Модель центрів локальної активності, яка фактично слугувала «ідеологічним» підґрунтям для МОМГ (Wódz, Kowalczyk, 2014: 31). Ця модель є своєрідним різновидом методу анімації місцевого середовища та адресувалася насамперед різноманітним місцевим інституціям (Skrzypczak, 2016: 144). Вихідним для Моделі центрів локальної активності було припущення про можливість розвитку місцевих спільнот шляхом упровадження різноманітних форм середовищної роботи, спрямованих на активізацію мешканців (наприклад, складання мапи потреб, самопомога, партнерство, анімаційний проект тощо) (Wódz i in., 2010: 33).

Під час опису розвитку середовищної соціальної роботи в Польщі польські дослідники часто згадують також Програми локальної активності (далі – ПЛА). Їх було запроваджено в межах Операційної програми «Людський капітал», яка реалізовувалася за підтримки Європейського Союзу у 2008 р. Такі програми здебільшого здійснюються закладами соціальної допомоги та повітовими центрами допомоги родині. Значною мірою ПЛА спираються на досвід діяльності центрів локальної активності та передбачають проведення заходів задля активізації мешканців і їх соціальної інтеграції, а також для вирішення проблем громади. Їх основними адресатами є різні професійні та соціальні групи, які проживають на визначеній території (у гміні, певній місцевості чи кварталі в межах міста, селі тощо), які перебувають у складних життєвих обставинах або яким загрожує соціальна ізоляція. Водночас ПЛА можуть спрямовуватися й на інших людей, які мешкають у визначеній громаді, або загалом на всю громаду (Wódz i in., 2010: 30–31).

Ключовою ідеєю, яка лежить в основі ПЛА, є припущення щодо того, що «покращення становища бенефіціарів вимагає від них заангажування та співпраці з метою виявлення й використання наявного в них потенціалу» (Krzyszowski, Przywojska, 2014: 98), а ефективна реалізація програми можлива лише в разі співпраці та координації діяльності установ

та організацій, які є важливими для задоволення потреб місцевої громади і створення так званих «локальних партнерств» (Wódz i in., 2010: 31).

ПЛА, як і МОМГ, також піддаються критиці. Зокрема, Б. Бонбська та М. Поплонська-Ковальська зазначили, що ПЛА фактично не передбачають цілісне трактування місцевої громади, адже відповідно до Операційної програми «Людський капітал» їх бенефіціарами є певні групи, тоді як інші можуть розглядатися лише як оточення. До того ж діяльність у межах ПЛА зазвичай має короткотерміновий характер (Bąbska, Popłońska-Kowalska, 2012: 60). Науковці із Сілезького університету під керівництвом К. Вудз на підставі аналізу результатів досліджень встановили, що середовищний вплив ПЛА є відносно незначним (за рідкісними винятками): такі програми насамперед впливають на клієнтів соціальних служб і їхніх родичів, значно менше – на волонтерів та неурядові організації. Як правило, це є наслідком того, що ПЛА здебільшого обмежуються організацією різних заходів, лише у кращому разі вони передбачають включення мешканців у діяльність на користь громади (Wódz, Kowalczyk, 2014: 32). Варто також зазначити, що ПЛА можуть виходити за межі традиційного розуміння соціальної роботи, адже до їхніх напрямів діяльності може належати також місцевий розвиток у широкому розумінні, зокрема в економічному й культурному аспектах.

Зауважимо, що, окрім названих підходів, на основі спроб використання середовищного методу соціальної роботи в Польщі створюються різноманітні місцеві варіації соціальної роботи з громадами. Наприклад, А. Дунайська, Б. Ромашкевич та А. Ставицький виокремлюють так звану Гданську модель соціальної роботи в локальному середовищі, яка значною мірою базується на досвіді роботи у двох районах Гданська – Вжещі та Оруні – у межах польсько-голландського проекту MATRA COP та програми «Центр

локальної активності» (Banaszak-Dankowska i in., 2005: 67–68).

Більше того, нині в Польщі є досить багато програм, концепцій і бізнес-моделей, пов'язаних із дещо ширшим поняттям «громадська робота». Це, зокрема, програми «Дій локально» та «Локальні партнерства PAFF» від Польсько-американської фундації волі, які впроваджує Академія розвитку філантропії в Польщі. На основі досвіду їх реалізації (за підтримки команди А. Гізи-Полещук із Лабораторії соціальних досліджень та інновацій «Stocznia») було розроблено метод анімації місцевих громад для загального блага. Однак з огляду на те, що більшість із них лише побіжно стосується соціальної роботи, здійснення їх аналізу в межах представленої статті вважаємо недоцільним.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи викладене, зазначимо, що більшість розроблених у Польщі підходів до здійснення соціальної роботи з місцевими громадами вже пройшла певну практичну апробацію. Окрім того, є приклади тривалого здійснення середовищної соціальної роботи в окремих місцевих громадах, що своєю чергою дає можливість краще оцінити її ефективність, а також визначити можливі шляхи вдосконалення такої діяльності.

Водночас аналіз українських концепцій і моделей соціальної роботи, які орієнтовані на громаду, свідчить про те, що їх запровадження у практичну діяльність соціальних служб поки що є досить обмеженим і не має системного характеру.

З огляду на наведене, а також те, що під час розгортання реформи децентралізації в нашій країні саме Польща часто слугувала певним орієнтиром, зразком, вважаємо за доцільне продовжувати вивчення польського досвіду здійснення соціальної роботи з місцевими громадами для з'ясування його позитивних і негативних рис, а також визначення можливостей його запозичення в Україні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Безпалько О. Організація соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю у територіальній громаді: теоретико-методичні основи : монографія. Київ : Науковий світ, 2006. 363 с.
2. Поліщук В., Слосанська Г. Соціальна робота в громаді за кордоном: історія та сучасні тенденції розвитку. *Social work and education*. 2019. Vol. 6. Issue 4. P. 390–407.
3. Попова А. Соціальна робота з дітьми в місцевих громадах Сполучених Штатів Америки : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05. Київ, 2019. 20 с.

4. Семигіна Т. Робота в громаді: практика й політика. Київ : Видавничий дім «КМ Академія», 2004. 180 с.
5. Семигіна Т. Соціальні послуги у територіальних громадах України: інновації правового регулювання. *Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму*. 2019. № 4. С. 65–75.
6. Слосанська Г. Соціальна робота в територіальній громаді: теорії, моделі та методи : монографія. Тернопіль : ТНПУ імені В. Гнатюка, 2018. 382 с.
7. Bąbska B., Popłońska-Kowalska M. Organizowanie społeczności lokalnej – koncepcja środowiskowej pracy socjalnej. *Programy Aktywności Lokalnej – nowa jakość w pomocy społecznej? Doświadczenia w organizowaniu społeczności lokalnych i aktywizowaniu grup wymagających wsparcia* / red. J. Kowalczyk. Kraków : Oficyna Wydawnicza Impuls, 2012. S. 45–62.
8. Bąbska B., Rymśza M. Organizowanie społeczności lokalnej: metodyka pracy środowiskowej. Warszawa : Centrum Wspierania Aktywności Lokalnej CAL, 2014. 273 s.
9. Krzyszkowski J. Między państwem opiekuńczym a opiekuńczym społeczeństwem: determinanty funkcjonowania środowiskowej pomocy społecznej na poziomie lokalnym. Łódź : Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2010. 371 s.
10. Krzyszkowski J., Przywojska J. Program aktywności lokalnej (PAL) jako instrument kreowania aktywnej polityki społecznej na problemowych obszarach wiejskich. *Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach*. 2014. № 179. S. 94–104.
11. Model środowiskowej pracy socjalnej / organizowania społeczności lokalnej / B. Bąbska, M. Dudkiewicz, P. Jordan, T. Kaźmierczak, E. Kozdrowicz, M. Mendel, M. Popłońska-Kowalska, M. Rymśza, B. Skrzypczak. Warszawa : Centrum Wspierania Aktywności Lokalnej CAL, 2014. URL: http://www.osl.org.pl/wp-content/uploads/2014/12/Model_OSL1.pdf (data pobrania: 10.12.2021).
12. Organizowanie społeczności: modele i strategie działania / red. K. Wódcz, B. Kowalczyk. Warszawa : Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich, 2014. 228 s.
13. Praca socjalna w środowisku lokalnym: praktyczne informacje na temat edukowania i aktywizowania społeczności lokalnej / A. Banaszak-Dankowska, B. Bąbska, A. Dunajska, J. Jakubowska, P. Jordan, A. Kowalska, B. Romaszkiwicz, T. Schimanek, A. Stawicki. Warszawa : Verlag Dashofer, 2005. 136 s.
14. Praca ze społecznościami lokalnymi: podstawowe materiały z Polski, Holandii i Wielkiej Brytanii / red. W. Blok, P. Czekanowski. Gdańsk ; Leeuwarden, 2001. 219 s.
15. Programy Aktywności Lokalnej jako instrument aktywizacji środowiska lokalnego w rozwiązywaniu problemów mieszkańców / K. Wódcz, K. Faliszek, B. Kowalczyk, E. Leśniak-Berek, W. Mandrysz. *Przegląd Socjologiczny*. 2010. № 59(4). S. 29–60.
16. Skrzypczak B. Współczynnik społecznościowy: edukacyjne (re)konstruowanie instytucji społecznościowych – w perspektywie pedagogiki społecznej. Toruń : Wydawnictwo Edukacyjne Akapit, 2016. 375 s.
17. Ustawa z dnia 19 lipca 2019 r. „O realizowaniu usług społecznych przez centrum usług społecznych” / Sejm Rzeczypospolitej Polskiej. URL: <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20190001818/T/D20191818L.pdf> (data pobrania: 01.12.2021).
18. Wódcz K. Instytucjonalne bariery rozwoju środowiskowej metody pracy socjalnej / organizowania społeczności lokalnej w Polsce. Warszawa : Fundacja Instytut Spraw Publicznych, 2013. URL: <https://www.isp.org.pl/uploads/drive/oldfiles/Program%20Polityki%20Społecznej/Pomoc%20społeczna/BarieryrozwojuOSLISPKazimieraWodz.pdf> (data pobrania: 02.12.2021).
19. Wódcz K. Organizacja pracy ze społecznością lokalną jako instrument rewitalizacji społecznej. *Rewitalizacja społeczna: od aktywizacji do rozwoju lokalnego* / red. B. Skrzypczak. Katowice : Urząd Marszałkowski Województwa Śląskiego, 2011. S. 36–52.

REFERENCES:

1. Bezpalko, O. (2006). *Orhanizatsiia sotsialno-pedahohichnoi roboty z ditmy ta moloddu u terytorialnii hromadi: teoretyko-metodychni osnovy: monohrafiia [Organizing of social-pedagogical work with children and youth in local community: theoretical and methodological bases: monograph]*. Kyiv : Naukovyi svit [in Ukrainian].
2. Polishchuk, V., & Słozanska, H. (2019). Sotsialna robota v hromadi za kordonom: istoriia ta suchasni tendentsii rozvytku [Community social work abroad: history and recent developments]. *Social work and education*, 6(4), 390–407 [in Ukrainian].
3. Popova, A. (2019). Sotsialna robota z ditmy v mistsevykh hromadakh Spoluchenykh Shtativ Ameryky [Social work with children in local communities in the USA]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
4. Semyhina, T. (2004) *Robota v hromadi: praktyka y polityka [Community work: practice and policy]*. Kyiv : KM Akademiia [in Ukrainian].
5. Semyhina, T. (2019). Sotsialni posluhy u terytorialnykh hromadakh Ukrainy: innovatsii pravovoho rehuliuвання [Social services in local communities of Ukraine: innovations of legal regulations]. *Visnyk Akademii pratsi, sotsialnykh vidnosyn i turizmu – Bulletin of the Academy of Labor, Social Relations and Tourism*, 4, 65–75 [in Ukrainian].

6. Slozanska, H. (2018). *Sotsialna robota v terytorialnii hromadi: teorii, modeli ta metody: monohrafiia [Social work in local community: theories, models and methods: monograph]*. Ternopil : TNPU imeni V. Hnatiuka [in Ukrainian].
7. Bąbska, B., & Popłońska-Kowalska, M. (2012). Organizowanie społeczności lokalnej – koncepcja środowiskowej pracy socjalnej [Organizing the local community is the concept of environmental social work]. *Programy Aktywności Lokalnej – nowa jakość w pomocy społecznej? Doświadczenia w organizowaniu społeczności lokalnych i aktywizowaniu grup wymagających wsparcia* / ed. by J. Kowalczyk. Kraków : Oficyna Wydawnicza Impuls, pp. 45–62 [in Polish].
8. Bąbska, B., & Rymśa, M. (2014). *Organizowanie społeczności lokalnej: metodyka pracy środowiskowej [Organizing the local community: methodology of environmental work]*. Warszawa : Centrum Wspierania Aktywności Lokalnej CAL [in Polish].
9. Krzyszkowski, J. (2010). *Między państwem opiekuńczym a opiekuńczym społeczeństwem: determinanty funkcjonowania środowiskowej pomocy społecznej na poziomie lokalnym [Between the welfare state and the welfare society: determinants of community welfare functioning at the local level]*. Łódź : Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego [in Polish].
10. Krzyszkowski, J., & Przywojska, J. (2014). Program aktywności lokalnej (PAL) jako instrument kreowania aktywnej polityki społecznej na problemowych obszarach wiejskich [Local Activity Program (PAL) as an instrument for creating an active social policy in problematic rural areas]. *Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach – Economic Studies. Scientific Journals of the University of Economics in Katowice*, 179, 94–104 [in Polish].
11. Bąbska, B. et al. (2014). *Model środowiskowej pracy socjalnej / organizowania społeczności lokalnej [Model of environmental social work / community organization]*. Warszawa: Centrum Wspierania Aktywności Lokalnej CAL. Retrieved from: http://www.osl.org.pl/wp-content/uploads/2014/12/Model_OSL1.pdf [in Polish].
12. Wódz, K., & Kowalczyk, B. (eds.) (2014). *Organizowanie społeczności: modele i strategie działania [Organizing a community: models and strategies of action]*. Warszawa: Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich [in Polish].
13. Banaszak-Dankowska, A. et al. (2005). *Praca socjalna w środowisku lokalnym: praktyczne informacje na temat edukowania i aktywizowania społeczności lokalnej [Social work in the local community: practical information on educating and activating the local community]*. Warszawa : Verlag Dashofer [in Polish].
14. Blok, W., & Czekanowski, P. (eds.) (2001). *Praca ze społecznościami lokalnymi: podstawowe materiały z Polski, Holandii i Wielkiej Brytanii [Working with local communities: basic materials from Poland, the Netherlands and Great Britain]*. Gdańsk : Leeuwarden [in Polish].
15. Wódz, K. et al. (2010). Programy Aktywności Lokalnej jako instrument aktywizacji środowiska lokalnego w rozwiązywaniu problemów mieszkańców [Local Activity Programs as an instrument of activating the local environment in solving residents' problems]. *Przegląd Socjologiczny – Sociological Review*, 59(4), 29–60 [in Polish].
16. Skrzypczak, B. (2016). *Współczynnik społecznościowy: Edukacyjne (re)konstruowanie instytucji społecznych – w perspektywie pedagogiki społecznej [Social factor: Educational (re) construction of social institutions – in the perspective of social pedagogy]*. Toruń : Wydawnictwo Edukacyjne Akapit [in Polish].
17. Sejm of the Republic of Poland (2019). Ustawa z dnia 19 lipca 2019 r. “O realizowaniu usług społecznych przez centrum usług społecznych” [The Act of 19 July 2019 “On the provision of social services by the social service center”]. Retrieved from: <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20190001818/T/D20191818L.pdf> [in Polish].
18. Wódz, K. (2013). *Instytucjonalne bariery rozwoju środowiskowej metody pracy socjalnej / organizowania społeczności lokalnej w Polsce [Institutional barriers to the development of the environmental method of social work / organizing the local community in Poland]*. Warszawa : Fundacja Instytut Spraw Publicznych. Retrieved from: <https://www.isp.org.pl/uploads/drive/oldfiles/Program%20Polityki%20Spoecznej/Pomoc%20spoleczna/BarierywrozwajuOSLISPKazimieraWodz.pdf> [in Polish].
19. Wódz, K. (2011). Organizacja pracy ze społecznością lokalną jako instrument rewitalizacji społecznej [Organization of work with the local community as an instrument of social revitalization]. *Rewitalizacja społeczna: od aktywizacji do rozwoju lokalnego* / ed. by B. Skrzypczak. Katowice : Urząd Marszałkowski Województwa Śląskiego, pp. 36–52 [in Polish].